

Finnes det en læstadiansk sang - og tonetradisjon?

Av Sigrun Marthinsen

Lars Levi og Brita Katarina Læstadius

I år 2000 er det 200 år siden Lars Levi Læstadius ble født. I den forbindelse vil jeg fokusere på sanger og toner som er knyttet til den læstadianske bevegelsen.

Etter hvert som jeg har tenkt over dette, har det reist seg en sentral problemstilling: Finnes det en sangtradisjon som kan sies å være læstadiansk?

I tilfelle dette spørsmålet besvares med ja, må en rekke andre spørsmål avklares: Hva kan være typisk for læstadiansk sang? Hva forener den med og hva skiller den ut fra andre sangtradisjoner eller genre? Kan særtrekk knyttes til tekstinnhold, syngemåte, tonesammensetning, rytmer, bruk, opprinnelse, historikk osv.?

Jeg har ikke tatt mål av å gi en fyllestgjørende utgreiing på disse spørsmål, men heller peke på noen sider ved "fenomenet". Kanskje noen andre kan finne det interessant å gå dypere inn i temaet eller har mer kvalifiserte meninger om dette. Her ligger uten tvil mye forskningsmateriale som kan kommenteres fra ulike faglige forankringer som f.eks. musikk, historie,

sosialantropologi, sosiologi, folkeminnevitenskap, litteratur og pedagogikk og flere.

Jeg har valgt å bruke en populærvitenskapelig sjanger i denne artikkelen, og vil dermed understreke at jeg ikke har fulgt strenge kriterier for en vitenskapelig tekst. Leserene vil også finne innslag av personlig karakter.

Kort historikk - splittelser i ulike retninger

Det tør være vel kjent at den læstadianske bevegelsen knytter seg til prostens Lars Levi Læstadius. Han hadde sitt virke i den svenske Lappmarken, men dro også på reiser utenom dette området. Hans "lärjungar" reiste vidt utover på Nordkalotten som predikanter¹⁾. Vekkelsen ble også bredt utover i nordlige del av Norge med flyttsamene I "Menneske og miljø i Nord-Troms"²⁾ 1998 skriver Atle Reiersen i et historisk perspektiv om splittelsene i den læstadianske bevegelsen og hevder at splittelser i

menigheten er et av kjennetegnene ved den. Den religiøse uenigheten som grunnlag for splittelse er i følge Reiersen knyttet til dogmer og personer (ledere). Andersen (1980)¹¹ sier i sin diplomoppgave at fraksjonsdannelse kan være en følge av den løse organiseringen. Ettersom det ikke har vært noen klar hierarkisk oppbygging med en sentral ledelse, utviklet de enkelte menigheter særstandpunkter, og det førte til strid og splittelser¹². Rundt 1870 oppstod den første splittelsen i de to retningene "gammellæstadianerne" og "de førstefødte" (Øst- og Vestlæstadianerne)¹³. Seinere har disse blitt delt opp i underfraksjoner: Småførstefødte (Alta), De nyvakte (Nylæstadianerne, Den nye vekkelse) oppstod ca. ved år 1900. I ca. år 1910 ble det igjen deling, og den såkalte Lyngenretningen var et faktum. Retningen fikk navnet "Den Luthersk-Læstadianske Menighet", og Erik Johnsen fra Manddalen i Kåfjord kommune var en sentral leder og predikant her.

I "Taler av lægpredikant Erik Johnsen, Lyngen med flere" (Olsen og Skorpa 1979)¹⁴, den såkalte "Erik Johnsa boka", gjøres det rede for Lyngenretningens standpunkter. Bakgrunnen for redegjørelsen er at det "..... er oppkommet så mange partier og splittelser i kristenheten.....(ibid:13). Der nevnes "Den førstefødte menighet" og "De gamle Læstadianere". I redegjørelsen er det et oppgjør med førstefødtedogmet og dogmet om predikantenes ufeilbarlighet. Lyngenretningen ved E. J. har et annet dåpssyn enn disse to retningene. De førstefødte mener i følge redegjørelsen at det ikke er omvendelse i dåpen, og dåpen er bare et utvortes tegn. I forhold til "Gammellæstadianerne" tar redegjørelsen bl.a. avstand fra deres lære om at synden ikke kan avlegges på annen måte enn ved syndsbejennelsen: "Når synd og urenheter som er i menneskets hjerte kommer ut gjennom munden, så går den Helligånd gjennom munden i menneskets hjerte" (ibid:15). Likeens tar Lyngenretningen avstand fra læren om at de 10 bud ikke hører til de kristne og at de kristne ikke skal ha frykt.

Lyngenretningen har i 1992 blitt splittet i to deler som går under navnene: De liberale og de konservative eller fundamentalistene. (Den sistnevnte er seinere blitt ytterligere oppdelt i underfraksjoner). Begge retningene gjør hver for seg krav på navnet Luthersk-Læstadiansk menighet. Jeg kjenner til at det i forbindelse med spittelsen i 1992, bredte seg ut en alminnelig mistroiskhet og skepsis til mennesker som ikke var i egen leir. Og denne skepsisen kunne synes å være sterkere til de tidligere menighetsfeller enn til dem som alltid hadde stått i andre ideologiske kretser.

Utbredelse

Andersen (1980) viser til at det i følge en oppgave fra 1954 er ca. 16 000 læstadianere i Norge, 20000 i Sverige, 250 000 i Finland og 30 000 i USA. Disse tallene har sikkert endret seg fram til i dag (1999). I dag

har den læstadianske vekkelsen sin aller sterkeste forankring i de nordlige delene av Skandinavia. Størst utbredelse har den i Nord-Finland. I vårt land er det flest læstadianere i Finnmark, Troms, Ofoten-traktene og deler av Nord-Trøndelag. Men bevegelsen har også samlinger i de større byene. Til Sør-Norge har utbredelsen imidlertid vesentlig skjedd gjennom utflytting. Emigrasjon er også den viktigste årsaken til at det er flere læstadianere i USA enn i noe annet enkelt land.¹⁷

Læstadianske sangtradisjoner?

Andersen (1980) viser til at litteraturen om læstadianismen inneholder flere eksempler på at sangen alltid har hatt en sentral plass i menighetslivet. Hun viser videre til at Mellem¹⁸ (1978) beskriver sangen i menigheten som langsom, glidende – tonene bindes sammen, og melodiene kan neppe nedtegnes nøyaktig eller gjengis på noen instrument. Selv sier hun at sangen framføres langsomt, nærmest mediterende, og alle versene synges som regel. Når det gjelder syngemåten, finner Andersen i sin undersøkelse fellestrekk med folketonen og at det eksisterer mange undervarianter av samme melodi (Andersen 1980). Noen mener at den læstadianske syngemåten kan karakteriseres ved sin påvirkning fra joiken.

Det er predikantens eller forsamlingsholderens oppgave å bestemme hvilke salmer som menigheten skal synges. Disse velges ut med stor omtanke, og de fleste salmeangivelsene synes å være basert på grundig kunnskap til repertoaret og stor sensitivitet i å finne fram til salmer som høver med den aktuelle situasjonen. Betydningsfulle elementer som definerer avgjørelsen kan være: pretekst, innholdet i en avholdt tale, sinnstilstand og aktuelle begivenheter. Ved predikantutsendelse velges f.eks. salmer som peker hen mot ansvaret ved å være predikant og bønn for deres gjerning,¹⁹ og ved avslutning av lengre samvær som på stevner, velges avskjedssalmer.

Til det liturgiske aspektet ved sangtradisjonene i forsamlingene hører forsangerens rolle. Forsangeren starter opp angitt salme, og mens predikanten eller forsamlingsholderen bestemmer salmeteksten, er forsangeren nokså suveren i å bestemme den musikalske siden ved framførelsen; det være seg melodi, tempo, rytme og toneskala. Det er vanlig at forsangeren "stemmer opp" ved å synges den første strofen ganske solo. Etter hvert føyer flere og flere stemmer seg til - i unisont sanguttrykk, men forsangerens stemme vil være å høre i begynnelsen av hvert nytt vers. Orgelledsagelse overflødiggjør forsangerens funksjon. Det sier seg selv at ikke hvem som helst utnevnes til å være den som skal "stemme opp" en sang i forsamlingen. Etter at den liturgiske delen er over, er det mer opp til den som vil, å "stemme opp" både salmer og åndelige sanger, og denne avgjør også hvilke som skal synges. Én starter, og de andre følger på. Denne delen av samværene mener jeg har stor betydning for sangtradisjonene i den læstadianske bevegelsen, både med

hensyn til toner og tekster. Her dyrkes sangen.

Svebak (1978)^[10] sier at de åndelige visene som er blitt brukt i læstadianske menigheter, bærer preg av å ha bakgrunn i finsk-svenske vekkelsestradisjoner farget av herrnhuttisk^[11] forsoningslære (Svebak 1978:10) der blodet er et sentralt tema. Påvirkningen fra denne tradisjonen er i ferd med å forsvinne i våre dager på grunn av fornorskningen, og dette har i følge Svebak ført til at de finske folketonene dør ut i landsdelen. På søking etter læstadianske sangtradisjoner i Sør-Varanger i Øst-Finnmark (Neiden, Bugøynes, Pasvik) har jeg snakket med folk fra området. De vitnet om at denne tradisjonen så å si var borte. Sangbøkene var knapt i bruk mer, men de husket at det hadde vært samlinger der finske sanger ble sunget. De kjente også til noen eldre mennesker som kunne både toner og tekster. Nord-Troms er det området jeg kjenner best til, og her har sangen vært levende og sentral i de læstadianske miljøene inntil våre dager. Det har nok vært en kraftig svekkelse av sangtradisjonene i løpet av de siste årene. I dag er det mer sjelden at åndelige sanger og salmer brukes i hverdagen og i hjemmene, etter det jeg kjenner til. Sangen i hjemmene har uten tvil vært en viktig arena for å lære toner og tekster til nye generasjoner, og hvis den blir borte, er det å frykte for at også sangtradisjonene vil svekkes eller forsvinner for etterslekten.

De åndelige visene har ikke blitt brukt under forsamlingene. I Norge har Landstads Salmebog hatt råderetten der. Men etter forsamlingene har det vært anledning å synge dem, tidligere også på finsk og samisk. Dette har muligens sammenheng med at forsamlingene har et visst kirkelig preg gjennom Lutherpostillen, liturgiske deler av høymessen og faste bønner fra kirkenes bønneskatt. Svebak viser til at læstadiansk bevegelse overtok sin arbeidsform fra "byabönen" i Sverige og Finland. Gjennom denne ordningen fra først på 1600-tallet kunne lekfolk samles om bønn, Bibel og postille under ledelse av en dertil kallet "leser" (lukija) eller "bønneholder" (rukustenpiäjä) (Svebak 1978).

Mange sangbøker

Hvis vi betrakter den læstadianske bevegelsen under ett både i et historisk og et samtidsperspektiv, vil vi finne at det er mange forskjellige sangbøker som har vært og fortsatt er i bruk. Jeg kjenner ikke til alle, men for å anskueliggjøre mangfoldet vil jeg nevne noen:

- 5 ulike utgaver av Vekter-rop i Luther-læstadiansk forsamling:
- 1. *Vekter-rop* (Kristelig sangbok) Samlet og utgitt av Kåfjord og Skjervøy menigheter av Luthersk Læstadiansk bekjennelse 1944
- 2. *Vekter-rop!* (Kristelig sangbok) Samlet og utgitt av Kåfjord og Skjervøy menigheter av Luthersk Læstadiansk bekjennelse. Årstall ikke innskrevet, men jeg mener den ble utgitt i slutten av 1950 årene.
- 3. *Vekter-ropet* Utgitt av Den Luthersk-Læstadianske Menighet 1977

- 4. *Noter til Vekter-ropet* Utgivelsesdato ikke oppgitt, men jeg mener dette (blå) heftet ble utgitt i 1996.
- 5. *Det gamle Vekter-rop!* Utgitt av kristne menigheter av luthers-læstadiansk bekjennelse i Nord-Troms og Tromsøområdet 1993. *Noter bakerst i sangboken*^[12].
- *Åndelig Sangbok Utvalgte åndelige sange*. Samlet og utgitt av den saakaldte Læstadianske menighet i Hammerfest. Utgivelsesårstall ikke oppgitt. Gammellæstadianeres sangbok i flg. Inger Andersens diplomoppgave. Brukt av Lutherske læstadianere iflg. Inger Andersen (1980:25)
- *Salmer og sanger for barn og ungdom* T-Trykk, Leknes 1995 (Ssb/u95)
- *Sions sanger*
- *Sions Harpe* Utgitt av div frimenigheter. Rev. 1949. Brukt av Lutherske læstadianere iflg. Inger Andersen (1980:25)
- *Hjemlands-Toner* I følge Inger Andersen (1980:24) er denne en av de eldre sangbøker som er vanskelig å oppspore. Ikke mulig å forbinde med noen bestemt fraksjon. Muligens i bruk før de første splittelsene. Det finnes flere varianter med samme tittel. (Lavik A. J. 1879 og Gjerdi, A. 1991 Hjemlandstoner)
- *Åndelig Sang-Harpe* d.s.
- *Hjertets følelser og erfaringer* d.s.
- *Sangboka* brukes av de førstefødte
- *Siionin Wirret ja Hengelliset Laulut* (Sions sanger og åndelige viser)
- *Siionin Laulat ja Wirret* (Åndelige sanger, finsk) Kuuwaniemi 1923
- *Vuoiäla's Lavllagak* (Åndelig sangbok, samisk) Oslo 1955
- *Handskrevne*, upublisererte tekster

Så langt jeg vet, kom den første boktrykte utgaven av åndelig sangbok ut i Luthersk-Læstadiansk forsamling i 1944 (utgitt av Skjervøy og Kåfjord menigheter). Før den tid og seinere har finske sangbøker vært i bruk i samme området. Handskrevne tekster har også blitt brukt og videreformidlet ved avskrift fra person til person og slik fra én lokalmenighet til en annen.

Den såkalte konservative delen av Lyngenretningen ga i 1993 ut ny utgave av sangboken "Vekter-rop" som nå ble kalt "Det gamle Vekter-rop". Den inneholder i hovedsak de samme sangene som "Vekter-rop" fra 1950-tallet, med få unntak, og noen nye sanger er tatt inn i forhold til 1950-t. utgaven. Det kan være spørsmål om hvorfor denne sangboken ble utgitt og tatt i bruk samtidig som 1977-utgaven ble vraket. Muligens har tanken bak utgivelse av 1993-utgaven har vært å fjerne det fra 1977-utgaven som hadde blitt endret, diktet og oversatt av personer som man mente var inspirert av liberalistisk ånd og falsk lære. Det hadde for øvrig lenge før splittelsen i 1992 rådd en god del misnøye med de tekstlige forandringene som var kommet med i 1977-utgaven. Det vil si at også mange av dem som i dag bruker 1977-utgaven og som nå hører til den såkalte liberalistiske fløy, har opponert mot revisjonen av 1950-tallsutgaven. Det kan henge sammen med generell konservatisme, men mest trolig kan misnøyen føres tilbake på forandring av vel innlærte, brukte og aksepterte sangtekster. Mange av de finske folketonene som var tatt inn i 1977-utgaven, er ikke

med i 1993-utgaven til tross for at sangene var å finne i finske sangbøker som tidligere var brukt i Den Luthersk-Læstadianske menighet av "de gamle", eksempelvis Armon lapset¹⁰³, oversatt i 1977-utgaven til: "Alle nådens børn".

Holdninger til sangtekster og musikalske uttrykk

En levende fortellingstradisjon i Den Luthersk-Læstadianske menighet fra bevegelsens første tid i Nord-Troms understreker at sangen har hatt en særdeles betydning for bevegelsen. Det fortelles¹⁰⁴ at utsendinger fra prosten Læstadius, Antin Pieti og Johan Mattis Naimakka, i år 1848 kom til Skibotn med sine kjørerein som skyssmiddel. Folk var redde og torde ikke ta dem inn i hus, for de trodde de hadde med seg en smittsom hundesyke. Derfor gikk de mellom huse og sang. Det fortelles at de gamle kvinnene var så redde at de bandt tørklær for munn og nese, men de to utsendingene sang så fint at folk likevel flokket seg rundt dem for å høre. Etter hvert tok de til å tale uten dørs. Det sies at de stod og sang salmer – visstnok på det stedet kapellet seinere ble bygd. Det er fortsatt mange som kjenner til denne beretningen både innenfor og utenfor de aktive forsamlingsmiljøene. Dette kan vitne om en tro på at sangen, musikken og tonene kan bevege hjertene, og derfor er den et betydningsfullt virkemiddel og uttrykksmiddel.

I følge Andersen (1980:18) har Lutherlæstadianerne holdt strengere på å ikke forandre salmebøker og liturgi. Hun viser til Dagmar Sivertsens doktorgradsavhandling om læstadianismen fra 1955¹⁰⁵ der denne konservatismen omtales (side 346): "... de arbeider bevisst for å bevare gamle salmetoner eller salme-folketoner". En beretning til Norsk Etnologisk Granskning vitner om romsligere holdning til nye sanger etter ca. 1930. Andersen uttrykker overraskelse over å finne noen sanger som var inntatt i en ny sangbok, sanger som de ikke mange år i forveien hadde fordømt. Holdninger til musikkinstrumenter er også oppmyket i senere tid (ibid). Dette kan bekreftes ved at det i seinere år finnes barn og unge fra læstadianske familier som har deltatt i musikk-korps. Ungdommer fra læstadianske hjem har også tatt utdanning i musikk. Andersen viser til at det er ulik holdning til å bruke orgel ved salmesang. Noen mener det ødelegger særpreget i sangen. Jeg har deltatt i en undersøkelse av holdninger til korsang (1987)¹⁰⁶ og har funnet at den er svært sprikende innen Lyngenretningen, helt fra absolutt avvisning til aksept under bestemte kriterier, f.eks. at korets tekster skal være overensstemt med deres lære. Melodiene faller best i smak om de er gjenkjennelige og ikke altfor "utspjåket". Motstanden mot korsang begrunnes for en stor del med henvisning til "det fremmede".

Noen skiller mellom det å synge "med og av hjertet" og mekanisk, uinnlevd framføring av sangen. Å synge "med hjerte" er å legge betydning og mening i det

man synger. Dette synspunktet betoner inderlighet og at sangen må utføres av hjertets trang. Sangen, teksten og tonene må være forbundet med det innvortes mennesket, være inderlig. Dette hentyder at poenget med å framføre åndelige sanger og salmer er at det springer ut fra en levende tro, være et vitnesbyrd og sant utrykk for den ånd og tro som bor i mennesket. Derfor er ordene, det trosgrunnlaget som teksten formidler, av avgjørende betydning for å bedømme sangens verdi. Utfra en slik forståelse synes noen å anta at "vantroende" ikke kan synge med / av hjertet, mens andre tilsvarende at dette er vanskelig å kontrollere – både for sangeren selv, medsangerne og tilhørerne. Det er umulig å vite hvordan den enkeltes innlevelse i sangteksten faktisk er, selv under menighets sangen. Når sangeren kjenner både teksten og tonen godt, kan selv den mest inderlige troende framføre sangen mekanisk, mens tankene og oppmerksomheten er på vidvanke. Det kan skje under deler eller hele framføringen. Salmesangen går f.eks. videre i forsamlingen selv om det oppstår noe ekstra i nærheten som nødvendigvis fanger oppmerksomheten. Mange mener det er teksten og tonen som er det sentrale ved sangen, og de vil ha betydning og gyldighet i kraft av seg selv og ikke på grunn av den som synger.

For 30-40 år tilbake var det ikke uvanlig å høre formaning mot "lettsindige" viser og sanger i Luthersk-Læstadianske miljøer her i Lyngentraktene. Dette har minsket i seinere år. Det har likevel inntil nå hørt advaringer i offentlige taler av predikanter mot å befatte seg med verdslig populærmusikk. Det har blitt knyttet til en frykt for at bestemte typer musikk og tekster kan virke direkte fordervende, men også at det å bruke tid på slikt er en gal bruk av den tid som er gitt, dvs. misbruk av nådetiden. Dessuten kan slikt fortrenge mer verdifull sjeleføde.

Sangens identitetsskapende betydning

Sangen har som nevnt hatt en sentral stilling i læstadianske miljøer, både i forsamlingene og for enkeltpersoner. Især i tidligere tider var sangen det eneste musikalske uttrykket blant menighetsfolk. Vi kan forestille oss at mennesker med spesielle musikalske interesser og anlegg har kanalisert og levd dette ut gjennom åndelige salmer og sanger. Jeg minnes mange tonedebatter på forsamlingsmiljøenes hjemlige bane. Nye toner ble utprøvd og viderelært samtidig som de gamle og velkjente ble repetert. Det er vel ikke så få nykomlinger i læstadianske hjem som fra sine vugger og komser har fått møte språket, toner og rytmer i form av åndelige sanger og salmer. I Lyngnområdet har sangen lydt både på norsk, samisk og finsk. Sangen har skapt fellesskap, opplevelser og vært et vesentlig kulturelt uttrykk. Den har formidlet læregrunnlaget og språk, og den har både skapt og opprettholdt den kollektive identiteten.

Framførelse av åndelige sanger og salmer har hatt rom for større mangfold av deltakere og brukere enn

den ikke-tonesatte bekjennelse. Man har så vidt jeg kjenner til, ikke vært opptatt av restriksjoner i forhold til hvem som får lov å delta i sangen. Her blir skillet mellom etnisk tilhørighet og mellom troende og vantroende forminsket. Vantroende bringer som regel ikke med seg salmebok til forssamling, men får gjerne tilbud om å låne. I dette ligger en varsom og betydningsfull velkomsthilsen. På læstadianske forsamlinger og stevner har det ikke vært uvanlig at en og samme sang har lydt på flere språk samtidig, bare med samme melodi og innhold. Selv om det har skapt et språklig sammensurium og gitt et spesielt lydbilde, har det ikke syntes å sjenere forsamlingen det aller minste. Slike opplevelser har nok heller vært med på å understreke det flerspråklige fellesskapet og skapt grobunn for å nedtone betydningen av etnisitet og nasjonalitet. Slik har sangen vært med på å synliggjøre at det åndelige søskenforholdet kan sprengre alle verdslige grenser.

Det er ikke uvanlig at ulike bygdelag har sine egne varianter av toner for samme tekst. Dette er et generelt trekk ved folketonen. På den måten har de forskjellige versjonene fungert som kjennetegn og merkelapper for folk fra de ulike bygdene, slik dialekt også er. På de større stevnene har disse ulike variantene smeltet sammen til et fyldig sanguttrykk, men det kan nok hende at noe av de enkelte bygdelags særtrekk har bukket under i denne smeltingen.

Instrumentbruken og nedtegnelser av toner som er kommet inn i læstadianske forsamlinger på våre kanter i seinere tid, vil nok bidra til mer uniform sang etter hvert, og mangfoldet vil muligens reduseres. Det kan ikke undervurderes at sangen har framhevet identitet og tilhørighet for enkeltpersoner i forhold til eget lokalsamfunn og lokal menighet. På samme måten antar jeg at sangtekstene og tonene har vært markører for identitet i større skala – opprettholdt og skapt læstadiansk identitet.

Hva har påvirket utvelgelsen av sangtekster og toner?

Sangen i de læstadianske menigheter er en integrert del av menighetslivet og av den enkeltes sjelsliv i mer og mindre grad. Dette er neppe spesielt for læstadianerne. Men det er flere steder pekt på sangens sentrale plass i læstadianske forsamlinger. De finnes som nevnt på finsk, svensk, samisk og norsk og sannsynligvis også amerikansk. De tekstene som er oversatt til og diktet på norsk av forfattere og oversettere med enten finsk eller samisk språkbakgrunn, bærer språklig sett preg av det.

Det er grunn til å reise spørsmål om hvorvidt læregrunnlaget for læstadianismen har hatt innflytelse på toner og sangtekster som har vært utvalgt til bruk i menighetslivet. Valg av forskjellige sangbøker kan peke i den retningen og videre være uttrykk for forskjellig oppfatning i enkelte teologiske spørsmål. Splittelser i lærespørsmål (dogmatikken) har etter

hvert ført med seg at også sang- og salmereportaret har blitt forskjellig i de ulike fraksjonene. I praksis kan det likevel være at noen sanger brukes av samtlige fraksjoner, mens andre er skaltet ut av de forskjellige retningene. Eksempelvis nevner Andersen (1980) at ca. halvparten av sangene i "Vekter-rop" (Lyngenretningen) er å finne i "Åndelige sanger" (Gammellæstadianerne). Fellesstoffet i sangutvalget¹⁷¹ i de forskjellige fraksjonene kan være manifest om felles opphav. I den forbindelse er det av interesse å trekke fram noen relevante karakteristika ved Lars Levi Læstadius selv. Nedenfor vil jeg peke på noen trekk:

"At Læstadius skulle ha et positivt syn på botanikken som sådan, samsvarer med hans aksepterende holdning til et mer omstridt kulturfenomen i forhold til kristen tro, nemlig joiken. Han slutter seg til en kapellmester Hæffner i Uppsala, som hevder at «*Lapparnas sång är i vissa fall sublim*», og presiserer at «*Såsom naturläte, eller såsom det renaste uttryck för den inneboende känslan kan den i vissa fall kallas sublim, då den blir utförd af en ren quinnoröst i den gjenljudande skogen.*» (Fragmenter... s.32.) Han undres om de som fordømmer joiken, kanskje bare har hørt fulle folk joike¹⁷²

Læstadius var en vandringsmann. «Den ensomme vandringsmann» er en av gjennomgangsfigurene i prekenene hans. Talene hans bærer preg av at han på sine vandringar har kommet nær naturen.

Vandre- og reisemotivet er lett å finne i læstadianske sangbøker. Som eksempler på det kan jeg nevne noen fra Vekter-ropet: *Verden er et ørkenland for den trette vandringsmann - O hør da du som vandrer - Styr du min vandring - Når veien synes meget trang - Rekk meg o Jesus din hjelpende hånd når jeg blir trett på min vei - Her er jeg en vandringsmann o.fl..*

Sangens betydning og funksjon

Jeg har allerede pekt på sangene og salmene som kulturelt og religiøst uttrykk både for enkeltmennesker og grupper i læstadianske miljøer. Likeens har jeg understreket sangens betydning når det gjelder identitetsskaping og bevaring ved siden av at den markerer fellesskap, et fellesskap som går ut over grensene mellom troende og vantroende og mellom land og folk. Sangen har også gitt rom for både utlevelse og innføring av musikk; toner, rytmer og poesi. Den har skapt rom for estetikk og gitt estetiske og åndelige opplevelser. Både melodien og teksten har blitt kommentert når mennesker er blitt betatt eller berørt av dem, ofte i form av spontane halvhøye kommentarer fra hvem som helst, umiddelbart etter at siste strofe er sunget i forsamlingen eller i hjemmene.

Sangtekstene kan nok sies å ha hatt en språkutviklende funksjon. Det er flere som vitner om at deres første ABC var salmeboka. Ved å følge med i salmeboka under menighetssangen har mange barn lært å lese, og dessuten før i tiden å tolke gotiske bokstaver og gam-

mel skrivemåte. Gåtefulle ord og begreper har kanskje pirret lærelysten og skapt spekulasjoner for å finne ut om innholdet i fremmede ord og uttrykk. Hva kan man ikke lære om protestantisk etikk når følgende salmestrofe blir forklart ... "Vær i dit Kald vindskibelig"? ¹⁹¹ Det er røster fra fremmede land og fjerne tider i salmene som har blitt brukt i forsamlingene. Dette gjelder ikke bare den læstadianske bevegelsen, men ettersom sangen har hatt en så sentral plass i denne bevegelsen, vil jeg tro at virkningene av dette aspektet må påaktes desto mer. Salmene har sammen med åndelige sanger som er forfattet på mer hjemlige egne, utgjort en rik og mangfoldig kilde å øse av og styrkes ved. Noen av de gamle salmebøkene hadde noter, og disse har nok blitt inngående studert av mange forsamlingsgjengere under lange preker - notelære. Noen av salmebøkene har avbildet salmeforfattere med en kort biografisk tekst. Det har for mange vært en innfallsport til verden der ute - til musikk-, kirke- og litteraturhistorie.

Konklusjon

Ut fra refleksjonene ovenfor kan jeg våge meg på en konklusjon om at det er en sangtradisjon som kan knyttes til den læstadianske bevegelsen. Men det er mange elementer som kan være kriterier for læstadiansk sang, og de må hver for seg falle sammen med andre for å være gyldige.

Særtrekkene i læstadianske sangtradisjoner knytter seg til:

- Innhold, motiv og temaer som: Blodtema, frelsesdogmet, vandring, himmellengsel, søsken, bror, søster, fremmed i verden, reise- og vandremotiv.
- Folketonepreget
- Syngemåte
- Muligens påvirkning fra joiken
- Brukes og har vært i bruk i læstadianske forsamlinger
- Læstadianske tekstforfattere (selv om den er laget til høykirkelig koralmelodi)
- Finnes i læstadianske sangbøker (noen finnes også i andre)
- Inngår i læstadiansk liturgi
- Mindre kjent utenfor læstadianske områder m.h.t. tone og tekst
- Læstadiansk melodi (selv om den kan brukes på en ikke-læstadiansk salmetekst)

Som sagt kan disse forhold til sammen utgjøre særtrekk ved læstadianske sanger og toner. En sang eller tone blir ikke "læstadiansk" bare av at den brukes i læstadianske forsamlinger. Likevel tror jeg at "importerte" sanger og salmer vil kunne bli preget av karakteristisk syngemåte og stemmebruk og dermed få et læstadiansk preg. Hvis vi legger vekt på kriterier for tekstutvelgelse, dvs. hvilke tekster som gjerne brukes, er det mulig at selve utvalget som

konsept kan sies å være læstadiansk. Jeg tenker meg da at det har foregått en utvelgelse ut fra en større kolleksjon av tekster og toner. Noen har blitt foretrukket og andre har blitt vraket, og det har mest sannsynlig skjedd ut fra kriterier for overensstemmelse med læregrunnlaget.

Den siste splittelsen i Lyngenretningen (1992) åpenbarte i midlertid etter min oppfatning mer uoverskuelige kriterier for utvelgelse. Det kan synes som sangteksters brukelighet ble vurdert ut fra andre kriterier enn klare lærestandpunkter. Mennesker ble (av mange) sortert etter antakelser og bedømmelse av hvorvidt de hadde Den hellige Ånd eller ikke. Det ble en forsterket frykt for besmittelse av falsk lære og dermed også av den ånd som måtte følge med dette. Jeg mener at dette var sentrale og virksomme begrunnelser for å lage en ny utgave av «Vekter-rop» i 1993 selv om det ikke var de eneste begrunnelsene. Samtidig med splittelsesprosessen foregikk det en kamp om retten til menighetsnavnet, Lyngenretningen, og i kjernen av dette var det etter min oppfatning en kamp om identitet; Hvem var ekte og hvem var falske? ¹⁹² Det er rimelig å anta at de vrakede sangtekstene har blitt utsortert fordi de ikke fantes å være overensstemt med holdningene i det trossamfunnet man holder for å være ens eget?

Den saklige siden ved å anføre dette er å påvise hvor komplisert det kan være å definere læstadiansk sang.

Jeg tilføyer noen sanger som har vært brukt i Lyngendistriktet i læstadianske forsamlinger.

Mieheni muistuu

(oversatt av A. E. Til: Hjemlandet det fagre)

*Mieheni muistuu. Kode ihana:
Tääla on mon halu sinne kostua*

*Tulli myrsky pauha. Tääla matkalla
Eikä löjdij rauha ennen sadama.*

*Tälla synnin kuorma mua rasitta
Muotta Isan luona olan weyp(m)ana*

*Koelma mua takttoo katson takaisin
Penne(pime)eudän lakkso päyjdää ansoihen.*

*Hutta nämat kaikki hijvin voitamme
Siella Jesus laitti, sota as(o)eta.*

Skrevet av etter et velbrukt, nesten uleselig handskrevet ark hos Vilma Berglund i 1972. Jeg har hørt sangen bli sunget her i Lyngen.

Hjemlandet det fagre

(Mieheni muistuu)

1

Hjemlandet det fagre Rinner meg i hu
Her er mange magre År å bo ennu

2

Stadig lumske vindkast Hindrer min seillas
Legger skuten værfast Det er ingen spas

12

Vi vår hjemstavn skimter Ifra Gosens land
Lysene alt glimter Fra den annen stand

14

Da vi jubilerer Uten brudd og skår
Høylydt triumferer Der vi målet når.

Oversatt av A. Esbensen og tatt inn i Vekterropet 1977.
Versene i den finske versjonen er ikke de samme som i
oversettelsen.

Læstadius' yndlingssalme ble sunget ved hans begravelse i Pajala kirke:

Jag usle mask och vandringsman
På tunga levnadsvägen,
Jag söka vill mitt rätta land,
I bönen och möda trägen.
Här har jag ingen säker ort,
Men bortom mörka gravens port
Min fristad är belägen.

Sv. Ps. 273:4

Armon lapset

Armon lapset kaikki täällä pankaa pois jo murheene.
Ei oo syytä sunun meillä. Kallis onpi onnemme.

Kosko syntyi lapsokkainen Betlehemin tallissa,
Siitä ilo enkeille tuli myöskin taivaassa.

Tämä lapsi, josta paljon Profeetat jo ennusti.
Tuotti meille suuron ilon, elämän kun lahjoitti.

Det finnes 6 flere vers som følger på faximile.

Armon lapset

1. Ar-mon lap-set kaik-ki tääl-lä pan-kaa pois jo mur-heen-ne.
Ei oo syy-tä su-ruun meillä. Kal-lis on - pi on-nem-me.

2. Koska syntyi lapsukainen
Betlehemin tallissa,
siitä ilo enkeille
tuli myöskin taivaassa.

3. Tämä lapsi, josta paljon
Profeetat jo ennusti.
Tuotti meille suuron ilon,
Elämän kun lahjoitti.

4. Hän se kantoi sairautemme,
sauvan särki vaatijan.
Kun Hän meidän edestämme
lain jo täytti raskahan.

5. Ei nyt enää voikaan kantaa
laki meidän päällemme.
Eikä muista Isä taivaan
pajoutta synteimme.

6. Vaikka vielä heikkoudessa
joku joutuis vikoihin,
Isä löytää Pojassansa
täyden makson niistäkin.

7. Kun nyt Poika Isällensä
näyttää haavat ruumiissaan.
Mielistyyppi Isä niihin,
vikaamme ei muistakaan.

8. Vaan Hän armon aavaan mereen
syntimme pois upottaa.
Lapsilleen näin laupeuden
Isä rakas osoittaa.

9. Senpä tähden Siionissa
ilon ääni kuuluupi.
Kun näin Isä lapsillensa
vapaan armon antaa.

Nedenfor følger utdrag fra Læstadiuspostillen som er i bruk i læstadianske forsamlinger.

«Disse fattige, elendige, nøkne og nedtrykte, foreldreløse barn, som skriker paa verdens kolde guly i kulde og hunger, har ingen annen tilflugt enn aa opløfte sine skjelvende hender mot himmelen, og rope med saa høi røst, at det høres like til himmelen, at den naadige Herre Jesus, som er alle fattige og foreldreløse barns rette Fader, vilde løfte disse vergeløse og nøkne stakkare op av verdens kolde guly, at han vilde vaske dem rene med livsens vann, take dem i sitt fang og lære dem aa die sine naadegyttende bryst, dog ikke saa fort, at naadens melk gaar i vrangstrupe, men eftersom disse svake stakkare er istand til aa svelge.»

(Utdrag fra Læstadius' tale fra 1849, 2.søndag i faste. Brune 1933)''

Sluttnoter med kildehenvisninger:

- [1] Hjalmar Westeson: "Ödemarkprofetens lärjungar"
- [2] "Menneske og miljø" årbok for Nord-Troms. Artikkelen finnes på sidene 62-66 i 1998-utgaven under tittelen: Hvorfor slo læstadianismen sprekker på 1900-tallet?
- [3] Inger Andersen: "Læstadiansk sang – med utgangspunkt i den Luthersk-Læstadianske menighet i Kåfjord" Diplomoppgave i teori ved Norges Musikkhøgskole våren 1980
- [4] Er det sammenheng mellom splittelsene og variantene i tekster og toner og sangbøker? Forfatteren.
- [5] Olav Havdal: "Læstadianerne" Trondheim 1977
- [6] "Tale av lægpredikant Erik Johnsen, Lyngen med flere" Utarbeidet av Elias Olsen og Marie Skorpa. Utgitt av Troms Trykk i samarbeid med Den Luthersk-Læstadianske menighet, Tromsø 1979.
- [7] Aadnanes 1986, 52f og Meistad, artikkel i Prismet 1/1993.
- [8] Reidun Mellem: Læstadianismen Institutt for kristen oppseding. (IKO) 1978
- [9] Ved Lutherlæstadiansk predikantutsendelse (under høststevnet på Skibotn) brukes ofte nr. 592 i Landstads salmebok (s.k. Gammellandsad): Herre vor Gud, med det ømmeste hjerte.
- [10] "Brever og sanger under vandringen" av Kåre Svebak, Luther forlag A/S 1978.
- [11] Herrnhutere – også kalt brødremenigheten, grunnlagt av von Zinzendorf 1727 i Herrnhut Sachsen. Størst utbredelse i USA. Blodmystikk: Begrepet mystikk kan mistolkes som uttrykk for noe som ikke er reelt og klar. Det er vel mer presist å si at Kristi blod og Lammets blod er sentralt tema i læstadianske predikener.
- [12] Denne sangboken er nokså identisk med 1950 tallets utgave av Vekter-ropet, men har med 16 flere sanger. Notene var heller ikke med i den gamle utgaven. 1993- utgaven ble produsert av den såkalte konservative delen av Lyngenretningen etter splittelsen i 1992. Den såkalte liberale retningen av Lyngenretningen bruker i hovedsak 1977 utgaven fortsatt.
- [13] Opptak på Kjeldnes, Elvebakken i Lyngen 1971. Haldor Samuelsen og Ivar Berglund synger "Armon lapset" etter handskrevet tekst som eides av I. B.
- [14] Erik Eriksen, Manndalen. Intervju av Sigurd Jonsen i "Menneske og Miljø i Nord-Troms". Årbok 1978 side 27 Under tittelen: "Erik Eriksen, Manndalen uttaler seg om læstadianismen"
- [15] Dagmar Sivertsen: Læstadianismen i Norge. Oslo 1955.
- [16] Undersøkelse om holdninger til korsang i Den Luthersk-Læstadianske menighet. Grunnfagsoppgave i samfunnsvitenskap ved Universitetet i Tromsø, 1987.
- [17] Det er grunn til å anta at det også finnes et verdslig sangreportar i strøk der læstadianismen har fått fotefeste. Jeg kjenner til mange handskrevne visetekster som er blitt sunget også av læstadianere i verdslige kontekster. En kordirigent i Neiden fortalte meg at koret hadde fått tilsendt opptak av finske verdslige ("skjebne-")viser fra læstadianske områder i Finland.
- [18] Utdrag fra Lily-Anne Østveit Elgvins foredrag ved HiTo 1992. Finnes på Internett våren 1999.
- [19] Å være vindskibelig betyr noe sånt som å legge inn iver, være ivrig.
- [20] Ideologien om "den ubrutte linje bakover i tiden", til de gamle har alltid hatt stor betydning for læstadianerne. Med det i tankene, hørte jeg gjennom noen opptak fra stevnetaler, og det slo meg hvor ofte predikanten henviste til "de gamle". "De gamle har sagt... Vi skulle ta vare på de gamles forordning. Vi skulle minnes de gamles formaning, Jeg minnes vår gamle lærefader.." osv. Flere mener det er grunnlag for å si at "de gamle" har blitt et slagkraftig dogmatisk begrep i den læstadianske bevegelsen.

Eg nøste

Eg nøste meg innpå deg
ikke sikker på ka eg skal si
klokka går
eg må si nokka

Eg spør ka klokka e'
miste nøste a fange
du tar det imellom fingran dine
og eg får det tilbake
Varmen fra det tine

mitt domme spørsmål
du glømme å svare
eg nøste videre som om
ikke nokka har skjedd

Du sitt dær å ser på meg
eg rulle meg ut for deg

-Gunvor Marie Johansen